

MARIE HEŘMANOVÁ, JAKUB ANDRLE

INTEGRACE Z PRVNÍ RUKY: PŘIJETÍ, ADAPTACE A ZAČLEŇOVÁNÍ V ČESKU Z POHLEDU UPRCHLÍKŮ

Rozhovory: Adéla Pohořelá, Běla Čápková, Linda Kovářová

Koordinace výzkumu: Linda Kovářová, Ondřej Novotný

Výzkumný design a analýza dat: Marie Heřmanová

Text: Marie Heřmanová, Jakub Andrlé

Zpráva vznikla ve spolupráci se studiem [Anthropictures, z. s.](#)

Vydal:

Publikace vznikla s podporou:

EUROPEAN UNION
Asylum, Migration
and Integration Fund

SAFE HARBOUR

Publikace je financována ze zdrojů Azylového, migračního a integračního fondu EU v rámci projektu NIEM „National Integration Evaluation Mechanism. Measuring and improving integration of beneficiaries of international protection”.

www.forintegration.eu

Donor nezodpovídá za obsah ani za použití informací. Za obsah a vyjádřené názory nesou výlučnou odpovědnost autoři.

Červen 2022

ISBN: 978-80-7591-062-2

Člověk v tísni, o. p. s.

Program migrace

Šafaříkova 24

120 00 Praha

www.clovekvtisni.cz

migrace@peopleinneed.net

Obsah

Úvod	3
Metodologie sběru dat	4
Přehled respondentů a respondentek.....	5
Analýza jednotlivých indikátorů	6
1.Bydlení.....	6
2.Zaměstnání.....	10
3.Rekvalifikace.....	15
4.Zdraví.....	17
5.Sociální zabezpečení a ekonomická situace	20
6.Vzdělávání, školství	23
7.Jazykové vzdělávání	25
8.Společenská a politická participace	27
Závěry	29
Základní použitá literatura	33

Úvod

Předkládaná studie zkoumá přijímání, adaptaci a integraci uprchlíků v Česku. Předmětem jejího zájmu jsou žadatelé o mezinárodní ochranu a lidé, kterým již byla jedna z jejích forem, tedy azyl nebo doplňková ochrana, udělena. Zpráva vznikla v rámci mezinárodního projektu NIEM (*National Integration Evaluation Mechanism*), který monitoruje a hodnotí proces integrace držitelů mezinárodní ochrany ve 14 členských zemích Evropské unie. Text se zaměřuje na osm vybraných oblastí integrace: bydlení, zaměstnání, rekvalifikace, zdraví, sociální zabezpečení a ekonomická situace, vzdělávání, jazykové vzdělávání a společensko-politická participace. Zpráva si neklade za cíl zachycení procesu integrace ve vší jeho komplexnosti – takovou ambici mají v rámci projektu NIEM jiné publikační výstupy¹ –, ale spíše doplnění takto komplexně pojatého obrazu o zkušenosti konkrétních lidí. Na rozdíl od textů založených primárně na analýzách legislativních norem, strategických dokumentů nebo rezortních statistik se tato studie snaží především zprostředkovat pohled samotných uprchlíků. Zachycuje jejich dojmy z prvních dnů po příchodu do Česka, mapuje jejich zapojení do Státního integračního programu² a zachycuje nejdůležitější výzvy, kterým žadatelé i držitelé čelí v dalších fázích svého začleňování do zdejší společnosti.

Provedený výzkum jasně ukázal, že osobní pohled samotných uprchlíků má potenciál ukázat proces integrace ve zcela novém světle. Většinu poznatků, k nimž dospívá analýza oficiálních dokumentů a statistik, námi zaznamenané výpovědi více či méně jednoznačně podporují. Beze zbytku například potvrzují nejen zásadní význam, ale i v principu rozumné nastavení finanční podpory uprchlíků ze strany státu v prvních měsících jejich pobytu v Česku. Žádným překvapením nejsou ani pozitivní ohlasy respondentů týkající se podpory ze strany sociálních pracovníků nebo třeba kvality zdravotní péče. V jiných ohledech ale pohled samotných migrantů náš dosavadní výzkum poměrně zásadním způsobem koriguje, respektive přenáší pozornost na dílčí témata a problémy, jež byly do této doby reflektovány jen slabě. Jako velmi problematický aspekt přijetí v Česku, který může drasticky ovlivnit postoj uprchlíků k integraci jako celku, se například ukazují nevyhovující podmínky ve

---

¹ Integrace držitelů mezinárodní ochrany v ČR (výzkumná zpráva). Člověk v tísni, 2022. Komparativní pohled nabízí nejnověji souhrnná zpráva The European benchmark for refugee integration. Evaluation 2: Comprehensive report. Warsaw: Institute of Public Affairs, 2022. Všechny publikace projektu NIEM jsou dostupné na oficiálním webu <http://www.forintegration.eu/pl/pub>.

² Státní integrační program je nástroj vytvořený Ministerstvem vnitra České republiky (MV ČR) pro usnadnění počátku integrace osob s přiznanou mezinárodní ochranou. Cílové skupině je v rámci programu poskytována asistence v pěti oblastech: bydlení, zaměstnání, vzdělávání, sociální zabezpečení a zdravotní péče.

vybraných zařízeních Ministerstva vnitra. Příkladem tématu, které řada kvantitativněji založených studií opomíjí, je pak role, kterou v procesu začleňování uprchlíků sehrávají jejich krajské komunity.

Metodologie sběru dat

Analýza předložená v této zprávě vychází z kvalitativního výzkumu. Hlavní zvolenou výzkumnou metodou je etnografie, konkrétně narativní semi-strukturované rozhovory. Při této metodě mají výzkumnice předem připravené okruhy otázek, které je nutné pokrýt, ale zároveň v rámci jednotlivých okruhů nechávají respondenty a respondentky volně mluvit a zabíhat do detailů a nesledují předem danou sadu přesně definovaných otázek. Rozhovory trvají minimálně hodinu, v případě našeho výzkumu většinou mezi 60–90 minutami. Tato metoda byla zvolena proto, že na jedné straně poskytuje respondentům a respondentkám prostor volně mluvit o jejich zkušenostech a zdůraznit to, co sami považují za důležité, a na druhé straně umožňuje zmapovat předem dané indikátory (viz výše zmíněných osm oblastí).

Respondenti byli kontaktováni skrze sociální pracovníky neziskových organizací a lektory českého jazyka, kteří s žadateli a držiteli mezinárodní ochrany pracují a podílejí se jako partneři na Státním integračním programu. Všichni respondenti se v nějaké fázi svého pobytu účastnili SIP, byť někteří jenom velmi krátce. Vzorek respondentů byl vybírán tak, aby v rámci zajištění rovnováhy mezi jednotlivými kategoriemi zohledňoval především následující kritéria: věk, pohlaví, země původu, délka pobytu v ČR a legální status (žadatelé čekající na rozhodnutí, držitelé, osoby s udělenou doplňkovou ochranou). Dále bylo zohledňováno také místo bydliště, rodinný stav (například možnost ptát se na zkušenost dětí se školní docházkou atd.) a úroveň dosaženého vzdělání. Tyto indikátory však byly považovány spíše za orientační. Rozhovory probíhaly v češtině nebo v angličtině, pokud to pro respondenta/ku bylo akceptovatelné. V případech, kdy ani jeden z těchto jazyků nebyl vyhovující, proběhl rozhovor za účasti tlumočnicka/ice.

Vzhledem k tomu, že mnoho žadatelů a žadatelek o mezinárodní ochranu se nachází ve zranitelné situaci, bylo přistoupeno k anonymizaci výzkumného vzorku. Všechna jména respondentů a respondentek byla změněna, stejně tak jejich věk v rámci dané věkové kategorie. Vedlejší charakteristiky (např. místo bydliště) z důvodu ochrany soukromí respondentů a jejich bezpečnosti ve výzkumné zprávě neuvádíme vůbec.

Přehled respondentů a respondentek

Přezdívka	Pohlaví	Věk	Status	Země původu
Anton	M	21	žadatel	Ukrajina
Tin	M	42	azyl	Barma/Myanmar
Nadia	Ž	20	azyl	Sýrie
Lana	Ž	63	doplňková ochrana	Ukrajina
Tamara	Ž	39	žadatel	Bělorusko
Yana	Ž	25	doplňková ochrana	Ukrajina
Zaw	M	45	azyl	Barma/Myanmar
Rayna	Ž	44	doplňková ochrana	Sýrie
Javier	M	35	azyl	Kuba
Hanan	Ž	36	doplňková ochrana	Sýrie
Alan	M	21	azyl	Ruská federace
Ernest	M	29	žadatel	Bolívie
Jurij	M	25	azyl	Ruská federace
Sadia	M	40	doplňková ochrana	Sýrie
Sahar	Ž	43	azyl	Turecko
Bilal	M	24	doplňková ochrana	Turecko
Mikail	M	24	azyl	Bělorusko
Halim	M	50	azyl	Turecko
Nina	Ž	43	žadatelka	Gruzie
Tanya	Ž	39	doplňková ochrana	Ukrajina

Rozhovory byly následně manuálně okódovány za pomoci softwaru Atlas.ti a poté analyzovány. Jednotlivé analytické kategorie vycházely ze zadání sledovaných indikátorů. V rámci osmi výše vyjmenovaných oblastí předkládaná studie poukazuje na negativní i pozitivní zkušenosti cizinců v těchto oblastech. V případech, kdy respondenti sami artikulovali, co by podle nich mělo vypadat jinak a co by sami uvítali, studie nabízí nebo alespoň naznačuje doporučení ke zlepšení.

V rámci výzkumu bylo realizováno celkem dvacet rozhovorů s jednadvaceti respondenty (jeden rozhovor proběhl s manželským párem). Závěry, jež je na základě takto omezeného vzorku možné vyvozovat, mají samy o sobě, tj. bez kontextu dalších podpůrných dat, jen limitovanou platnost. Vzorek v žádném případě nelze pokládat za dostatečně reprezentativní, aby z něj byly vyvozovány jakékoliv statistické údaje o situaci žadatelů a držitelů mezinárodní ochrany v ČR.

Analýza jednotlivých indikátorů

1. Bydlení

Bydlení je bezpochyby možné chápat jako jeden ze základních předpokladů důstojného života. Pro migranty obecně, jakož i konkrétně pro uprchlíky, nepředstavuje bydlení pouhé přístřeší, ale i prostor pro osobnostní rozvoj, rodinný život, sdružování v rámci místní krajské komunity, a v neposlední řadě i pro přirozenou interakci s příslušníky přijímající společnosti. Mezi odborníky panuje shoda, že právě dostupnost a kvalita bydlení mají zcela zásadní vliv nejen na životní úroveň migrantů, ale skrze ni také na úspěšnost jejich integrace. Platí přitom, že bydlení ovlivňuje i další oblasti začleňování do většinové společnosti. Omezená dostupnost soukromého bydlení má negativní vliv na vzdělávání dětí, zvyšuje riziko sociální exkluze a přímo i nepřímo (např. kvůli nepřiměřeně vysokému nájemnému, kvůli kterému se šetří na výdajích za lékařskou péči) přispívá ke zhoršení fyzického i psychického zdraví.³ Důležitost vlastního bydlení téměř jednohlasně potvrzují v rozhovorech i sami uprchlíci. Praktický i symbolický význam, který pro ně má samostatný byt, lze v tomto ohledu srovnat snad jedině s nalezením zaměstnání a s ním spojenou finanční soběstačností.

Žadatelé o mezinárodní ochranu v ČR, jakož i její držitelé, mohou na cestě k soukromému bydlení projít hned několika „přestupními stanicemi“. Prvním typem zařízení, určeným nově příchozím žadatelům, jsou **přijímací střediska (PŘS)**. Ta jsou v ČR dvě – na letišti v Praze-Ruzyni a v Zastávce. Zde žadatelé pouze absolvují základní vstupní procedury a poté míří do některého z **pobytových středisek (PoS)** v Kostelci nad Orlicí, Havířově nebo opět Zastávce, kde následně čekají na rozhodnutí ve věci své žádosti. Na rozdíl od přijímacího střediska již mohou areál opouštět a eventuálně si obstarat i ubytování v soukromí. Třetím a z hlediska této zprávy posledním relevantním typem zařízení v gesci Správy uprchlických zařízení⁴ jsou pak **integrační azylová střediska (IAS)**. Ta slouží osobám, kterým již byla přiznána některá z forem mezinárodní ochrany a které vstoupily do *Státního integračního programu* a požádaly o dočasné ubytování v IAS. Maximální doba pobytu v tomto typu

---

³ Podrobněji např. Working Together for Local Integration of Migrants and Refugees. OECD Publishing, Paris, 2018, s. 68–71; World Migration Report 2020. International Organization for Migration (IOM), 2019, s. 191, 209.

⁴ Správa uprchlických zařízení (SUZ) plní od roku 2017 roli tzv. Generálního poskytovatele integračních služeb. Jejím úkolem je poskytování služeb a koordinace jejich zajištění na celém území České republiky. Pro zajištění celorepublikové dostupnosti integračních služeb spolupracuje generální poskytovatel i s dalšími subjekty, kterými jsou zejména dotčená ministerstva, obce, nestátní neziskové organizace, církve, dobrovolníci nebo zaměstnavatelé.

zařízení, které poskytuje zejména jazykovou výuku a pomoc při hledání samostatného bydlení a zaměstnání, je 18 měsíců. IAS se nacházejí v Jaroměři, Předlicích, Brně a Havířově.

V oblasti bydlení byli respondenti dotazováni na to, kde momentálně bydlí, zda si mohli sami vybrat, kde budou bydlet, jaké jsou jejich náklady na bydlení, jak hodnotí kvalitu aktuálního bydlení a případně jaké plány na změnu mají do budoucna.

Většina respondentů hodnotí kvalitu bydlení v České republice velmi kladně. Na jejich spokojenosti se ovšem podepisuje především to, zda si mohli bydlení sami vybrat (tzn. měli na to prostředky, případně už jsou v ČR dostatečně dlouho na to, aby si prostředky opatřili), anebo zda bydlí v pobytových střediscích či integračních bytech.

Právě v souvislosti s různými typy bydlení v rámci SIPu je potřeba upozornit na jednu důležitou skutečnost, a totiž že respondenti většinou nerozlišují, o jaký přesný typ střediska se jedná. Většina jich mluví o tom, že prošli přijímacím střediskem a pak byli přesunuti někam, kde bydleli déle, ale konkrétní typ zařízení neznají. Do samostatného bydlení naopak někdy mohou zařazovat i integrační byty, které už ale vnímají jako „samostatné bydlení“. Jejich subjektivní hodnocení zkušenosti s bydlením tedy neodráží kategorie bydlení nastavené v SIP – ty respondentům často jednoduše splývají dohromady a je pro ně složité se v systému zorientovat (dodejme, že většinou to ani nutně nepotřebují).⁵

Zkušenost s bydlením v pobytových střediscích, případně integračních bytech:

Téměř všichni klienti v nějaké fázi svého pobytu prošli přijímacím střediskem v Zastávce. Tuto zkušenost celkově hodnotí převážně kladně: podle jejich vyjádření jim tam byl poskytnut dostatečný komfort a cítili se tam bezpečně. Většina z nich tam nicméně nestrávila mnoho času.

„To bylo výborné, čekali jsme, že se k nám budou chovat jako k cizincům, ale měli jsme tam všechno zařízení, pro nás i pro děti. Po tom, co jsme zažívali na Ukrajině, to bylo jako malá dovolená.“ (Tanya)

Kromě jedné výjimky (rodiny, která si díky předchozím kontaktům sama dokázala ihned po příjezdu najít byt) pak všichni žadatelé nějakou dobu pobývali v některém z pobytových středisek. Toto období hodnotí jako mnohem problematičtější. Mezi nejčastěji zmiňované problémy v souvislosti s pobytem v těchto střediscích patřily nedostatek soukromí,

---

⁵ Stejně opatrně je třeba přistupovat také k opakovaným vyjádřením respondentů směrem k sociálním pracovníkům. I v tomto případě platí, že respondenti nedokážou vždy spolehlivě určit, k jaké instituci (SUZ / nevládní organizace) byl ten který pracovník příslušen.

nemožnost udržet čistotu a hygienické standardy podle svých představ či konflikty s ostatními obyvateli, kteří často nebyli v dobrém psychickém stavu. Několik respondentů zmínilo také nízkou kvalitu či přímo nedostatek jídla.

„Dá se to nazvat komunální společné bydlení, předtím jsem to viděla jenom ve filmu. Tady je všechno společné – sociální zařízení, kuchyň. Jsou tu pokoje, kde jsou dvě postele, ale i pokoje s palandami. Kuchyňská linka je pro 2–3 rodiny. Kvůli covidu tady zůstaly jen rodiny s dětmi, které mají povinnou školní docházku. Situace teď je lepší, předtím jsme ani nestíhali jít na toaletu, do sprchy, všechno bylo obsazené a společné.” (Nina)

„Je to opravdu těžké bydlet v táboře, protože nemáš svoje soukromí, nemáš co dělat, nemáš kamarády, neumíš česky. Můžeš jít ven, ale kam půjdeš, když dostáváš 800 korun. (...) Seděl jsem tam a nic jsem nedělal a měl jsem deprese a to bylo strašné. (...) Já jsem věděl, kdo žádá o mezinárodní ochranu – Ukrajinci, Gruzínci, a dělali tam strašné věci: chlastali, kouřili. (...) Já jsem bydlel se špatnými lidmi a to bylo opravdu těžké.” (Anton)

„Pak mě poslali do Kostelce a byla to nejhorší věc, kterou jsem zažil. Furt bydlíš s takovými lidmi [psychicky nemocnými], furt jsou tam drogy, různé typy injekcí a alkohol.” (Jurij)

Stojí za pozornost, že respondenti většinou sami zmiňovali zkušenost z pobytového střediska ve chvíli, kdy byli obecně dotázáni na bydlení (tedy nikoliv na bydlení konkrétně v pobytovém středisku). Zkušenost s pobytovým střediskem pro ně byla zjevně důležitá a ohledně hodnocení bydlení v Česku do značné míry určující. Kvalitu následujícího samostatného bydlení pak často hodnotili ve vztahu právě k této zkušenosti.

Co se týče podpory při hledání bydlení, zkušenosti respondentů se velmi různí. Všichni ovšem mluví o podpoře (ať už dobré, či špatné) sociálních pracovníků v rámci SIP. Míra podpory při hledání bydlení je přitom zjevně do velké míry závislá na tom, jaký konkrétní pracovník je jim přidělen. Kromě pracovníků SIPu zmiňovalo mnoho respondentů (v naprosté většině pochvalně) také Organizaci pro pomoc uprchlíkům (OPU), případně Diakonii nebo Charitu. Neziskové organizace obecně vnímají jako jistou protiváhu k sociálním pracovníkům přímo ve střediscích.

„Bylo těžké najít byt, protože jsme cizinci. Hledali jsme ho půl roku a nikdo nám nepomáhal (...) v tu dobu, když jsme si hledali byt, sociální pracovník, který pracoval ve středisku v Předlicích, to byla paní, která už z té práce chtěla odejít (...) Hledali jsme si to všechno sami.” (Yana)

„Já víc věřím těm neziskovým organizacím než těm státním. Ty státní dělají to, co je napsáno, ty neziskové chtějí pomoci, dělají i věci navíc. Cítím se komfortněji v těch nestátních organizacích.“ (Yana)

Respondenti v rozhovorech mluvili primárně o dvou kategoriích bydlení – jednak o tom poskytovaném v rámci SIPu a jednak o samostatném. Na rozdíl od pobytových středisek hodnotí všichni respondenti kvalitu bydlení v bytech, které si sami či za pomoci některé z nevládních organizací nebo sociálních pracovníků sehnali, velice kladně. Často zmiňují dobrou dopravní obslužnost anebo dobrou dostupnost služeb. Výběr konkrétního místa bydliště může být do jisté míry určen tím, v jakém pobytovém středisku klienti pobývali – již během této doby si totiž často najdou práci a navážou sociální kontakty. Typičtější je nicméně situace, kdy se snaží přestěhovat do většího města.

Mezi hlavní kritéria při hledání bydlení patří vedle finanční dostupnosti zejména regionální nabídka pracovních míst. Roli hraje také přítomnost známých nebo komunity krajanů.

„Máme pěkný byt, velice se mi líbí, ale je pro nás malý, je to 3kk, ale menší. Od státu jsme dostali pomoc – pohovku, troubu a ještě pár věcí. Mám přítele, který mluví česky, a všechno řešíme přes něj.“ (Sahar)

„Prostředí se mi velice líbí, blízko je i park, chodíme do parku. Lidé nás zdraví, jsou tady jiní lidé než v Ústí a Havířově.“ (Halim)

Většina respondentů podle svých vyjádření věděla, že má do začátku nárok na finanční podporu ohledně bydlení, ale bylo pro ně složité si ji vyřídit. Kvítují podporu od sociálních pracovníků, kteří jim pomáhají zorientovat se v systému, přesto se však často bojí, že nebudou vědět, jak postupovat například při vyřizování příspěvků na bydlení. Někteří zmiňují, že pro ně bylo složité, když v okamžiku přestěhování ztratili kontakty se sociálními pracovníky – na mnoho věcí si potom podle svých slov připadali sami a neměli se koho zeptat.

„Když jsem bydlel v Brně v integračním bytě, bylo to lepší, ale teď, když jsem sám, nevím, na koho se obracet. Mám číslo na nějakou pracovníci OPU, ale vůbec netuším, zda ho můžu využívat nebo chci po pracovníci úkoly mimo její pracovní náplň.“ (Javier)

Zaw mluví o tom, že neví, zda jim stát pomůže, a není si jistý, co od něj mohou získat a co ne. Říká, že mezi lety 2018 a 2019 žádal o sociální byt mimo Prahu, ale jeho žádost byla zamítnuta: *„Bojím se toho, jsme velká rodina, 5 lidí, když nic nenajdeme, nemůžeme (...) zůstat na ulici.“*

Při hledání bydlení většina respondentů spolupracovala s OPU nebo Diakonií a tuto zkušenost hodnotí kladně. Důležité pro ně bylo, že jim pracovníci nevládních organizací pomohli zorientovat se na trhu s realitami, zkontrolovali s nimi smlouvy nebo jim tlumočili při prohlídkách bytů. Respondenti, kteří si dokázali zajistit samostatné bydlení, většinou v tuto chvíli už nemají problém ho platit. Někteří by uvítali například větší byt, ale obecně jsou spokojeni a cítí se ve svém bydlišti dobře a bezpečně.

Samostatné bydlení zároveň všichni respondenti zmiňují jako zásadní krok sami pro sebe – ti, kteří ho už mají, ho uvádějí jako velký pokrok ve své integraci. Ti, kteří ho teprve hledají nebo čekají, až se o něj budou moci ucházet, k tomuto momentu často upínají velkou část svých budoucích plánů.

O zkušenosti s hledáním bydlení mluví například Tamara, která je s manželem v Česku velice krátce, ale díky tomu, že zde již dříve byli a ona trochu mluví česky a také tady mají přátele, se jim povedlo rychle opustit pobytové středisko a najít si byt v Praze. *„Místo, kde teď bydlím, je nejlepší místo na světě. Se vším jsem spokojená, s lokalitou, byt je dostatečně velký....Oni za nás platí nějaké věci a to hodně pomáhá. Manžel utratil hodně peněz za to, aby mohl utéct sem, takže to je super, že nám do začátku pomohli.“*⁶ (Tamara)

Naopak Nina je s rodinou v Kostelci nad Orlicí už tři roky, a proto často mluví o tom, jak moc by jim pomohlo mít vlastní bydlení – zatím to ale nejde, protože je pro ně problém sehnat práci. *„ Problém spíš spočívá [v tom], že jsem pořád v tomhle zařízení, už tři roky. Jsem odkázaná jen na sociální službu.“*

2. Zaměstnání

Kromě bydlení můžeme za jeden z ústředních předpokladů úspěšné integrace migrantů do většinové společnosti rozhodně označit i zaměstnání. V první řadě jde samozřejmě o klíč k ekonomické integraci. Podobně jako u bydlení je ale potřeba vnímat u zaměstnání jeho širší implikace pro další oblasti začleňování: stabilní a legální práce migrantům usnadňuje nalezení vlastního bytu, zajištění kvalitního vzdělání pro děti, překonání jazykové bariéry či navazování přirozených kontaktů s místními obyvateli. V některých státech je navíc příjem plynoucí ze zaměstnání nutnou podmínkou pro získání trvalého pobytu a/nebo (jako v případě ČR) občanství. Nemělo by se nicméně zapomínat ani na druhý zásadní aspekt zaměstnání cizinců, a totiž jeho přínos pro přijímající společnost. Mezi ekonomy panuje

---

⁶ Zde měla respondentka pravděpodobně na mysli finanční podporu vztahující se na tzv. oprávněné výdaje, jež je klientům poskytována v rámci SIP. Více o tomto typu asistence v kapitole „Sociální zabezpečení a ekonomická situace“.

konsenzus, že migranti, zvláště pokud dokážou naplno uplatnit své dovednosti a kvalifikace, mohou skrze svou práci významně přispět k ekonomickému růstu, a tím i plošnému zvyšování životní úrovně přijímající země.⁷

Zaměříme-li se na možnosti, které se v Česku v oblasti zaměstnání nabízejí tzv. humanitárním migrantům⁸, musíme především narýsovat jasnou **linii mezi osobami, jimž byla mezinárodní ochrana udělena, a těmi, kteří na rozhodnutí ve věci své žádosti ještě čekají**. V prvním případě je situace jednoduchá – lidé, kterým byl udělen azyl či doplňková ochrana, mají, co se týče zaměstnávání, stejné podmínky (a nárok na stejnou mzdu) jako občané České republiky. Nepotřebují tedy povolení k zaměstnání, zaměstnaneckou kartu ani žádný jiný speciální dokument. U žadatelů je vše o něco komplikovanější. I jim sice zákon zaměstnání umožňuje, ovšem až po uplynutí 6 měsíců od data, kdy o ochranu požádali, a to jedině na základě povolení k zaměstnání, vydávaného krajskou pobočkou úřadu práce. Oblastí, která je pro žadatele o mezinárodní ochranu zcela zapovězena, je pak samostatné podnikání.

Respondenti byli dotazováni na svou pracovní historii v ČR, na bariéry, na které při vstupu na český trh práce naráželi, a také na to, zda jim někdo při hledání práce poskytoval podporu a případně jakou.

Většina migrantů, s nimiž byly vedeny rozhovory, aktuálně v České republice pracuje, případně dříve pracovala. Perspektiva práce a z ní plynoucí finanční soběstačnost byla akcentována prakticky ve všech zaznamenaných výpovědích. Někteří z dotazovaných přímo zmínili, jak byli rádi, že se dostali zrovna do České republiky, protože měli pocit, že zde poté, co získají mezinárodní ochranu, najdou rovněž práci.

Na otázku, co by nyní chtěla dělat, odpovídá Tanya: „*Prostě pracovat. Nechci pracovat v žádné ukrajinské agentuře, chci pracovat s Čechy. Chci mít placenou dovolenou a nemocenskou, tam, kde teď pracuji, to není úplně podle pravidel.*” Podobně odpovídá i Sahar: „*Nechceme žádnou pomoc od státu, chceme tady jen svépomocí žít.*” Také Tin zdůrazňuje, jak důležité je pro něj být samostatný: „*Na začátku jsme měli podporu od státu,*

---

⁷ Podrobněji např. Working Together for Local Integration of Migrants and Refugees. OECD Publishing, Paris, 2018, s. 57. V rámci objektivit je třeba uvést, že imigrace s sebou může nést i určité negativní ekonomické jevy, a to zejména na regionální či lokální úrovni. Podrobněji např. Elizabeth Mavroudi a Caroline Nagel. Global Migration: Patterns, processes, and politics. Routledge, 2016, s. 57–117.

⁸ Zastřešujícím termínem „humanitární migranti“, standardně používaným v např. v publikacích OECD, na něž odkazuje i tato studie, se mají na mysli jak žadatele o mezinárodní ochranu, tak držitele některé z jejích forem. V naší práci je pojem humanitární migranti synonymní s výrazem uprchlíci.

mateřskou a také příspěvky na bydlení dva roky a to nám opravdu moc pomohlo. Ale jsem hrozně šťastný, že už to nepotřebujeme.“

Vzhledem k tomu, jak významný aspekt pobytu v Česku práce představuje – všichni účastníci výzkumu za sebou mají nějakou zkušenost s hledáním zaměstnání –, rozhovory se nevyhnutelně stáčely také k bariérám, které nalezení pracovního uplatnění brání. Mezi nejčastěji zmiňované překážky patří (stejně jako u mnoha dalších oblastí integrace) nedostatečná znalost češtiny. O problémech s češtinou mluví například Rayna. Vždy, když se snažila získat pracovní smlouvu, většinou pak o práci přišla. To se jí stalo víckrát. I když už dostala smlouvu, za den nebo za pár dní zaměstnání skončilo. „*I když chci mít všechno v pořádku, nevyjde to,*“ říká. Na úřadu práce s ní podle jejích slov nikdo nechtěl komunikovat anglicky. Sama česky mluvit nedokázala, a proto spíše mlčela. Právě to jí podle jejího názoru při snahách najít uplatnění nejvíce uškodilo.

Většina respondentů přesto poněkud překvapivě nepovažuje jazykovou bariéru za fatální – valná většina jich uvádí, že pokud by uměli skvěle česky, bylo by pro ně hledání práce mnohem jednodušší. Zároveň ale tvrdí, že pro práci v Česku není znalost češtiny absolutně nezbytná. Možnost pracovního uplatnění se v takovém případě pouze do jisté míry zmenšuje, přesněji zužuje na sektory, kde mají silné pozice jejich krajané. Uprchlíci z Blízkého východu tak například poměrně snadno nacházejí uplatnění v oblasti rychlého občerstvení, lidé přicházející z Ukrajiny na stavbách a podobně.

„Jedna z organizací spolupracuje s IKEA a [skrže jeden z jejich projektů jsem] získal práci.⁹ Za prvé, ten jazyk, v každé zemi je to jednodušší, víte jak, ale v Česku najít práci s angličtinou, která je kvalifikovaná, to není možné.“ ... V 60–70 % prací ale ta čeština není reálně potřebná. Práce v kanceláři vyžaduje češtinu, ale manuální práce přece ne.“ (Zaw)

„Pokud mluvíte turecky, tak není vůbec složité najít práci, hodně kebab shopů je tureckých, takže je snadné najít práci v restauraci. Svoji současnou práci [IT support] jsem hledal asi tři měsíce, to bylo složitější.“ (Bilal)

---

⁹ Řeč je zde s největší pravděpodobností o „Programu pro rozvoj kompetencí uprchlíků“, který od ledna 2021 společnost IKEA realizuje ve spolupráci s Konsorciem nevládních organizací spolupracujících s migranty.

Další překážkou, která uprchlíkům komplikuje hledání zaměstnání, je složitost a nepřehlednost pravidel. V odpovědích často zaznívalo, že český trh práce, a zejména příslušná legislativní pravidla, jsou značně nepřehledná. Složitá komunikace na úřadech práce, kterou výše zmiňuje Rayna, pak situaci jen završuje – pokud s sebou žadatel o práci nemá asistenta například z OPU, nedokáže se na úřadě domluvit a ve výsledku odtud odchází zmatený a s pocitem, že o svých pracovních možnostech nemá žádné informace.

Někteří z dotazovaných v souvislosti s pracovním uplatněním zmínili další problém, v tomto případě navázaný specificky na podnikání, a totiž potíže při žádosti o poskytnutí půjčky. Z titulu své profesní kvalifikace (např. masérka, účetní) by začali podnikat na živnostenské oprávnění, ale, jak říkají, na tuto možnost nedosáhnou, protože by do začátku potřebovali půjčku či investici a jejich legální status jim neumožňuje o ni požádat. Přesně o takovéto zkušenosti mluvila například Lana. Ta si původně udělala rekvalifikační kurz na řidičku autobusu, ale během pandemie se jí nepovedlo sehnat práci. Nyní mluví o tom, že by ráda založila například neziskovou nebo nějakou komunitní organizaci, aby mohla pomáhat dalším. Jak ale říká, neví, jak přesně to udělat, a tvrdí, že by právě z legálních důvodů nedokázala získat potřebné peníze do začátku.¹⁰

Poslední často zmiňovanou překážkou na cestě k získání práce je neznalost a z ní pramenící zmatení na straně samotných zaměstnavatelů. Mnoho našich respondentů se setkalo s tím, že si potenciální zaměstnavatelé mysleli, že je nemohou zaměstnat, nebyli si jistí, zda je to legální, případně nerozuměli dokladům, které jim uchazeči o práci předložili. Podobně jako u výše uvedených případů také zde ztěžuje pozici uchazečů nedostatečná znalost češtiny. Sami svou situaci nedokážou srozumitelně vysvětlit a jsou v tomto ohledu závislí na ne vždy dostupných pracovnících nevládních organizací. Někteří se snaží problém řešit tak, že zaměstnavatele ohledně informací odkazují na Ministerstvo vnitra. Podle jejich výpovědí to ale k ničemu nevede – zaměstnavatelé v takovém momentě volí cestu nejmenšího odporu, a místo aby zjišťovali, jak jsou nastavena pravidla, raději zaměstnají někoho s českou občankou.

---

¹⁰ V tomto konkrétním případě respondentka – držitelka doplňkové ochrany – zřejmě naráží na praxi, kdy přinejmenším některé banky nejsou ochotné poskytovat půjčky cizincům, kteří disponují časově ohraničeným pobytovým statutem, kdy neexistuje jistota, že jim bude status prodloužen. V některých případech může v neprospěch držitele/držitelky hovořit i fakt, že v daný moment nemá práci, případně pracuje na nekvalifikované pozici s nízkým příjmem.

„Při pohovoru jsem zamlčel, že žádám o azyl, řekl jsem, že jsem byl na Erasmu. Až když mi tu práci dali a podepsal jsem smlouvu, tak jsem jim sdělil, že čekám na vyřízení azylu. Ten zaměstnavatel se zhrozil, mysleli si, že je to nelegální. Ale pak se spojili s OPU a zjistili, že je to v pořádku.“ (Ernest)

„Kdyby nebylo pracovnice z Diakonie, tak bych byl úplně ztracený a vůbec nevěděl, co a jak.“ (Javier)

Z výše uvedeného vyplývá, že naprosto zásadní roli v hledání práce hrají neformální kontakty a přátelé. Respondenti v tomto necítí téměř oficiální podporu, velmi často oceňují pomoc pracovníků nevládních organizací, ale spíše se zdá, že ji vnímají jako náhodnou a ne systémovou. Většina respondentů současnou práci získala skrze přátelské kontakty, někteří i skrze kontakty získané v některém z pobytových středisek nebo například skrze známé z krajanské komunity.

„Majitel společnosti je Kanadčan, seznámili jsme se v táboře, kam on chodil dobrovolničit. Stali se z nás přátelé, tak když jsem dostal povolení k pobytu, tak mi nabídl tuhle práci.“ (Tin)

Jak již bylo řečeno výše, v oblasti zaměstnávání je zcela zásadní, má-li dotyčný člověk status držitele mezinárodní ochrany, nebo pouze žadatele. Dlužno ovšem doplnit, že důležitou roli hraje i konkrétní typ udělené ochrany: zatímco azylanti se při hledání práce mohou vzhledem k časově neomezené povaze svého právního statusu cítit relativně komfortně, uvažování těch, jimž byla udělena doplňková ochrana, je odlišné: v situaci, kdy například čekají na prodloužení doplňkové ochrany a není jasné, jaký bude výsledek, nemají celkem logicky ochotu a vůli vkládat do této snahy příliš mnoho energie a času.

„Musel bych do učení češtiny investovat hodně času a nevím vlastně, proč bych to dělal, když vůbec nevím, co se bude do budoucna dít. Hlavně potřebuju pracovat a šetřit peníze, kdyby zamítli moji žádost o azyl a musel bych jít někam pryč z ČR.“ (Ernest)

3. Rekvalifikace

Pokud bychom měli vybrat jednu bariéru integrace, s jejímž překonáním kromě Česka dlouhodobě zápolí prakticky všechny přijímající země, pak by to určitě mohla být otázka efektivního uznávání vzdělání a odborné kvalifikace uprchlíků. Lidé, kteří žádají o mezinárodní ochranu, mívají zpravidla vyšší úroveň vzdělání a kvalifikace, než je v jejich výchozí zemi standardní. Zaměstnavatelé v přijímajících státech nicméně tyto jejich znalosti a dovednosti chronicky nedoceňují a nevyužívají. Příčin tohoto plýtvání lidským kapitálem je více. Humanitární migranti zpravidla přicházejí z prostředí, kde existují nejen diametrálně odlišné vzdělávací systémy, ale i zcela odlišně strukturované a jinak fungující pracovní trhy. Na rozdíl od jiných skupin migrantů navíc právě ti, kdo prchají před pronásledováním či konfliktem, postrádají pro doložení svého vzdělání a odborné způsobilosti potřebné doklady. Jejich možnosti tyto dokumenty získat dodatečně jsou z pochopitelných důvodů mizivé. Samostatné téma představují situace, kdy lidé sice podobnými doklady disponují, ale nedokážou je uplatnit kvůli přílišným byrokratickým překážkám. Neblahým vyústěním výše popsaných potíží bývá častá nezaměstnanost nebo dlouhodobé uvíznutí na pozicích s nepřiměřeně nízkou úrovní kvalifikace.

Z legislativního hlediska mají držitelé mezinárodní ochrany v Česku stejné podmínky pro rekvalifikaci jako občané ČR. V praxi nicméně často doplácí na nedostačující znalost českého jazyka, již **úřady práce** podmiňují uhrazením rekvalifikačních kurzů. Alternativně může být rekvalifikace uhrazena ze **SIPu**, ale jen pokud je začleněna do individuálního integračního plánu. Rekvalifikační potřeby lidí, kteří o mezinárodní ochranu zatím jen žádají, komplikují mimo jazyka i další ryze praktické okolnosti, jako například špatná znalost jejich právního postavení na straně úředníků. Nad rámec úřadů práce a SIPu nabízí pomoc s rekvalifikacemi i vybrané **neziskové organizace**, a to nejčastěji v rámci operačních programů Evropského sociálního fondu.

Respondenti byli v rámci tohoto tématu dotazováni na své dosažené vzdělání, předchozí pracovní zkušenosti v domovské zemi a na to, jak se jim vzdělání a zkušenosti daří uplatňovat v ČR, případně jaké jsou překážky či naopak poskytovaná podpora při procesu uznávání vzdělávání. Otázky mířily také na osobní zkušenosti s rekvalifikačními kurzy.

Nemožnost uplatnit kvalifikaci z domovské země v rozhovorech zaznívala velmi často. Obzvláště těžko se s tímto problémem vyrovnávají lidé, kteří mají z domovské země vysokoškolský titul. Jen velmi těžko si zvykají na situaci, kdy nemohou vykonávat svoji původní profesi. Kromě toho si stěžují na český systém nostrifikace diplomů. Ten je podle

nich nejen velmi zdouhavý a administrativně náročný, ale navíc někdy vyžaduje doklady, které žadatelé často nemají a vzhledem k tomu, že ztratili potřebné kontakty ve své domovské zemi (lze uvést příklad Turecka a Sýrie, kde univerzitní pracovníci čelí represím), není příliš realistické, že je získají. Situace, kdy například vysokoškolským pracovníkům nezbyvá než nechat se zaměstnat ve skladu Amazonu, pochopitelně představuje obrovskou zátěž pro psychiku – tím spíše, že z této situace nevidí žádné východisko. Představa, že by měli svůj obor znovu vystudovat, samozřejmě příliš realistická není – něco takového si nemohou dovolit už jen z toho důvodu, že na studium nemají čas kvůli nutnosti vydělávat si na život.

Frustraci, kterou v něm vyvolala neprůhlednost či nelogičnost procesu nostrifikací, zmiňuje například Bilal: *„Zní to hloupě, úplně směšně. Já jsem strávil dva roky tím, že jsem se připravoval na nostrifikaci a pak někteří prostě získají všechno a ani nemají titul, vůbec tomu nerozumím.“* Dodejme, že právě Bilal nakonec své vzdělání nostrifikovat dokázal, a to s pomocí ze strany pracovnice OPU.

Podobnou zkušenost má také Rayna, která ve své domovské zemi učila na univerzitě. V Česku ale podle svých slov narazila při snaze o uznání svého vzdělání na problémy. V rozhovoru zmiňuje, že se snažila zjistit, co by bylo pro nostrifikaci jejího doktorátu potřeba. Komunikovala i s lidmi přímo na univerzitě, ale nedostala žádnou konkrétní odpověď. Jediným způsobem, jak se k práci na univerzitě dostat, by podle ní mohlo být, kdyby u nás svůj obor (lingvistika) vystudovala znovu.¹¹

Jak už bylo řečeno v předcházející kapitole, prioritou většiny žadatelů i držitelů mezinárodní ochrany je schopnost zajistit si prostředky k životu vlastní prací. To, jestli získaná práce odpovídá stupni jejich kvalifikace, je z jejich pohledu druhotné. Tomu pak odpovídá i jejich poměrně nízký zájem o nabízené rekvalifikační kurzy – vyhledávají je pouze tehdy, když na ně mají čas a/nebo když je nezbytně potřebují (třeba proto, že se jim nedaří najít práci). Většina respondentů nevěděla, kde kurzy hledat. Setkali se s nabídkou na úřadu práce, ale naráželi na to, že zde nabízené kurzy jsou pouze v češtině, a to pro některé z nich představovalo nepřekonatelnou překážku.

---

¹¹ Z Rayniny výpovědi není zřejmé, proč přesně byl v jejím případě proces nostrifikace tak komplikovaný, případně proč bylo nemožné její vzdělání uznat. Pro obecný kontext uveďme, že uznávání zahraničního vysokoškolského vzdělání je v ČR v kompetenci rektorátů jednotlivých veřejných vysokých škol. V případě zamítnutí žádosti je možné odvolat se k Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy.

„Na žádné kurzy jsem nechodil. Já bych je mohl dělat jenom v angličtině a nic takového jsem nenašel.“ (Zaw)

„Já bych si ráda udělala kurz personalistiky. Ale to je jenom v Praze a já tam nemůžu dojíždět.“ (Yana)

„Nemám s tím problém, ptát se na různé ty kurzy, třeba masérka nebo kosmetička. Ale bylo mi řečeno, že musím umět dobře česky, takže zase je tam tahle bariéra.“ (Rayna)

4. Zdraví

Z odborných studií jasně vyplývá, že migranti jako široce pojatá skupina bývají přinejmenším v prvních letech pobytu zpravidla nadprůměrně zdraví, a to nejen ve srovnání s populací, z níž pocházejí, ale i s tou, která je přijímá (tzv. „efekt zdravého migranta“).¹² V případě uprchlíků je nicméně situace značně odlišná. Významné procento z nich trpí v souvislosti s traumatickými prožitky ve své zemi, popřípadě během svého putování, psychickými problémy, jako jsou úzkosti a deprese. Část z nich nadto přichází ve špatném fyzickém stavu, ať už v důsledku bití či mučení ze strany bezpečnostních složek, nebo například zranění utrpěných v ozbrojeném konfliktu. Napříč expertní komunitou panuje shoda, že z hlediska úspěšného včlenění uprchlíků do většinové společnosti je klíčové včas jejich psychické i fyzické potíže odhalit, přesně diagnostikovat a účinně léčit. Vždy je potřeba mít na paměti, že zdraví a integrace jdou ruku v ruce: dobrý zdravotní stav je jak nezbytným předpokladem, tak i důsledkem plnohodnotné společenské participace. Špatné zdraví naproti tomu vyhlídky na úspěšnou integraci podstatně zhoršuje. Komplikuje nalezení práce, jazykové vzdělávání, komunikaci s úřady anebo dosažení dobrých studijních výsledků.

Několik uprchlíků v rozhovorech zmiňuje téma pojištění. V této oblasti jsou zákonná pravidla nastavena jednoznačně a inkluzivně. **Jak žadatelé o mezinárodní ochranu, tak azylanti a osoby s udělenou doplňkovou ochranou ze zákona spadají pod systém veřejného pojištění.** Patrně nejčastěji zmiňovaným problémem je opět **jazyková bariéra**, a to nejen v souvislosti se samotnými návštěvami lékaře, ale možná ještě více v případě základního poradenství v prostředí pobytového či integračního střediska. Také v tomto případě je však nutno předeslat, že oběma zmíněným sdruhům asistence je v rámci Státního integračního programu věnována poměrně velká pozornost. Žadatelům, azylantům i doplňkářům jsou

---

¹² Viz např. Alistair Ager, Health and Forced Migration. In: Elena Fiddian-Qasmiyeh, Gil Loescher, Katy Long a Nando Sigona (eds.). The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies. Oxford University Press, 2014, s. 433–446.

v této oblasti připraveni asistovat jak **zaměstnanci SIPu**, tak pracovníci řady **neziskových organizací**. Nabízí se proto otázka, zda nespátřovat za některými níže uvedenými stížnostmi spíše nedostatečnou *viditelnost* tlumočnických služeb než jejich objektivní *nedostupnost*.

V oblasti zdraví byly s respondenty diskutovány jejich zkušenosti s dostupností a kvalitou odborné lékařské péče, a to jak v oblasti fyzického, tak i duševního zdraví.

Možnosti týkající se zdravotní péče patří spolu s nabídkou bydlení z pohledu žadatelů a držitelů mezinárodní ochrany k nejlépe hodnoceným aspektům života v Česku. Všichni respondenti se shodují na tom, že kvalita českého zdravotnictví je velmi dobrá, a často opakují, že jsou za poskytnutou péči opravdu vděční. V jednom případě byla právě možnost lékařské pomoci i důvodem, proč respondent utekl právě do Česka.

Úroveň zdravotní péče nejlépe hodnotí ti respondenti, kteří museli řešit nějaký vážný zdravotní problém, například podstoupit operační zákrok. Všichni oceňují, že byli ošetřeni zdarma.

„Měla jsem problémy se srdcem a taky bulku na krku. Operaci mi udělali ve Vojenské nemocnici v Praze a nemusela jsem nic platit. Po příjezdu jsme byli oba s manželem ve stresu, a tak byly nějaké problémy – ale v Ostravě jsem šla na koron[ar]ografii, to je velmi drahá operace a já jsem to měla zadarmo. Toho si opravdu velmi cením.“ (Lana)

Ti respondenti, kteří zatím žádný podobný problém neřešili, většinou navštěvují praktické lékaře nebo zubaře. S jejich dohledáním jim zpravidla pomohli sociální pracovníci.

Ačkoliv v hodnocení českého systému zdravotnictví převažují pozitiva, ve výpovědích žadatelů i držitelů mezinárodní ochrany lze identifikovat i několik problematických bodů. Nejčastěji zmiňovaná překážka přístupu ke zdravotní péči nepřekvapí – opět je jí jazyk. Někteří z dotazovaných popisovali svou zkušenost, kdy na ně lékaři nebo sestry v souvislosti s jejich špatnou znalostí češtiny nebyli příliš zdvořilí. Doplnují nicméně, že pokud si o pomoc řekli, nikdy jim nebyla odmítnuta.

Druhým ožehavým tématem je, jak již bylo předesláno, zdravotní pojištění. Někteří respondenti zmiňovali, že byli pracovníky SIP nebo zástupci nevládních organizací seznámeni s tím, že si budou muset sami zajistit komerční pojištění. Jak ale říkají, není jim jasné, kdy mají nárok na veřejné pojištění a kdy ne. V případě komerčního připojištění pak jsou pro ně často nesrozumitelné smlouvy. Obecně vzato je však namístě doplnit, že u námi sledované skupiny není problém pojištění tak akutní jako o jiných kategoriích migrantů: je

třeba zopakovat, že jak žadatelé, tak držitelé o mezinárodní ochranu zařazení do SIP spadají pod veřejné pojištění. V pozdější etapě už za ně pojištění zpravidla platí zaměstnavatel.

Problémy s pojištěním zmiňuje například Sadiq. V současnosti už má zdravotní pojištění hrazené od zaměstnavatele, ale předtím podle svých slov musel mít komerční pojištění a jak říká, bylo pro něj složité změnit pojišťovnu. Potíží s pochopením českého systému zdravotnictví lze mimochodem právě v Sadiqově výpovědi najít více: zmiňuje například, že nerozumí tomu, proč někdy musí za léky platit a jindy ne. Pokud jde o lékařskou péči, obecně si stěžuje na to, že je pro něj často složité dohledat potřebné informace. Ze svých konkrétních zážitků zmiňuje například ten, kdy lékaři pro dorozumění s ním používali online překladáč. Jindy ho zase nemocnice poslala do jiného zařízení, s tím, že tam se s ním někdo anglicky domluví.

Psychologická pomoc a psychické zdraví:

Zatímco v případě péče o fyzické zdraví je obraz českého systému veskrze pozitivní, přijde-li řeč na oblast zdraví psychického, hodnocení je mnohem rozporupnější. Zhruba tři čtvrtiny našich respondentů uvedly, že minimálně na počátku jejich pobytu v ČR nebylo jejich psychické zdraví dobré. Nejde přitom jen o důsledek traumatických událostí, které mnozí zažili před útekem ze své země nebo na cestě. Jako zdroj extrémního stresu mnozí uvádějí také pobyt v pobytovém středisku (nejčastěji v Kostelci nad Orlicí). Říkají, že právě zde se jejich psychické zdraví velmi zhoršilo. Podle svých výpovědí cítili, že potřebují nějakou formu odborné pomoci, ale nevěděli, na koho se obrátit. I zde sehraává významnou úlohu jazyková bariéra. V této fázi pobytu, respektive integračního procesu, cizinci často ještě nemluví dostatečně česky. Velmi by potřebovali psychologickou pomoc ve svém vlastním jazyce a ta není dostupná. Jak vyplývá z rozhovorů, snaha popsat někomu své problémy v angličtině či češtině, kdy člověk nenachází slova a cítí se bezmocný, může někdy problémy ještě zhoršit. Někteří z účastníků studie nezapomněli zmínit, že s řešením této svízelné situace se jim snažili pomoci pracovníci neziskových organizací (konkrétně OPU). I ty jsou ale právě na problém jazykové bariéry často krátké. Z hlediska objektivity je ale namístě k výše uvedenému dodat, že dalším dotazovaným se potřebné psychologické péče v některém ze zařízení MV dostalo. Pozitivní zkušenosti jsou konkrétně zmiňovány zejména v souvislosti s přijímacím a pobytovým střediskem v Zastávce.

Ti z respondentů, kterým se odborné pomoci v kritické době nedostalo, uvádějí, že záchranou pro ně byla komunita (pokud ji tedy v daném pobytovém středisku měli). Výhodou takového řešení je, že právě krajané prošli často podobnými zkušenostmi jako oni

sami. V rámci krajského kolektivu lze také nalézt větší snahu pomoci si navzájem. Téměř všechny výpovědi zde ale poukazují na systémový nedostatek, kdy se zdá, že psychologická péče není dostupná ve chvíli, kdy je jí nejvíce potřeba, tedy v začátcích pobytu, kdy lidé nerozumějí česky, nemají kde bydlet a cítí se zcela ztraceni.

Příklady, kdy se lidem nedostalo potřebné psychologické péče, případně ne takové, v jakou doufali, najdeme v zaznamenaných výpovědích celou řadu. Například Jurij mluví o tom, že když bydlel v Předlicích, cítil, že potřebuje pomoc, ale bál se si o ni říci, protože neměl důvěru vůči sociálnímu pracovníkovi, který mu ji nabízel. Alan pro změnu mluví o tom, že když v Zastávce potřeboval pomoc psychiatra, sice mu ji hned zajistili, ale vše probíhalo v angličtině, v ruštině nebyla pomoc dostupná a to pro něj bylo hodně náročné. Zajímavý je i Alanův pohled na psychické problémy uprchlíků obecně: *„Každý, kdo utíká ze země, má posttraumatickou depresi, (...) skoro každý potřebuje psych[olog]ickou pomoc a ta není možná, protože když jste uprchlík a žádáte o azyl, nic nemáte, (...) všechny špatné myšlenky v tvé hlavě se opakují a pak potřebuješ aspoň nějaké léky.“*

O svém psychickém zdraví mluví také Nina, která říká, že by nejraději pracovala s dětmi: *„Mám deprese, uzavřela jsem se, ještě jsem se z toho nedostala, s nikým moc nekomunikuju. Myslím, že to nejsvětlejší jsou děti, přinášejí světlo do života. Překáží mi, myslím, jazyková bariéra. Ještě jsem o tom s nikým nemluvila.“*

„Pomoc mi byla nabídnuta, ale já jsem ji nevyužila, protože myslím, že moji situaci nemůže nikdo pochopit. To, co jsem zažila v Sýrii, tady vyprávím českým přátelům a oni mi říkají, že si to ani nedokážou představit. Myslím, že by to nepochopil ani žádný psycholog nebo psychiatr.“ (Rayna)

5. Sociální zabezpečení a ekonomická situace

Pro žádnou jinou skupinu cizinců nepředstavují sociální benefity tak životně důležitou nezbytnost jako pro uprchlíky. Materiální situace lidí prchajících před pronásledováním či konfliktem je zpravidla nesmírně obtížná. Většina z nich přišla v některé z etap svého útěku nejen o většinu svých příjmů a úspor, ale také o „záchrannou síť“ v podobě podpory ze strany své širší komunity, přátel a rodiny. Právě tuto skutečnost musí zohlednit přijímající stát, usiluje-li o úspěšnou integraci uprchlíků v dlouhodobějším časovém horizontu: v případě lidí prchajících před pronásledováním a násilím by se neměl omezit na zajištění jejich bezprostředních a nejzákladnějších potřeb, ale měl by být schopen a připraven

poskytnout jim skutečně plnohodnotnou nabídku sociálních služeb, která alespoň částečně vykompenzuje jejich mimořádnou sociální vykořeněnost.

Ačkoliv respondenti téměř jednohlasně uvádějí, že pro ně jednou z absolutních priorit po příchodu do ČR byla ekonomická soběstačnost, z jejich výpovědí jasně vyplývá, že oceňují materiální pomoc, které se jim ze strany České republiky dostalo v nejranější fázi jejich pobytu. O jaké formě asistence je vlastně řeč? V první řadě mají čerství azylanti, jakož i osoby s udělenou doplňkovou ochranou, ze zákona **nárok na jednorázovou finanční podporu ve výši životního minima**. Druhý typ asistence pak představuje uhrazení (případně kofinancování) vybraných, tzv. **oprávněných výdajů** v rámci SIPu. Příspěvek se může týkat materiálu, vybavení i služeb. Ústředním a přísně dodržovaným kritériem je v každém případě přiměřenost: jakákoliv položka, která má být proplacena, musí mít čisté „startovací“, základní charakter a co do hodnoty by neměla převyšovat standard nízkopříjmových domácností.

V sociální oblasti byli respondenti dotazováni na svou ekonomickou situaci a na to, zda měli a mají dostatek prostředků na to, aby si zajistili základní potřeby, případně odkud tyto prostředky čerpají. S jednou výjimkou respondenta, který byl v Česku v době poskytnutí rozhovoru jen krátce, nacházel se ve velmi špatné situaci a nebyl ve zdejším systému zorientován, všichni respondenti uvedli, že jejich situace je uspokojivá, a pokud mohou pracovat, jsou schopni si své potřeby sami zajistit. Všichni respondenti shodně zdůrazňovali, že jsou velmi vděční za pomoc od českého státu, kterou ze začátku dostali. Jedním dechem ale dodávali, jak jsou rádi, že už ji nepotřebují. Věta „nechceme si už od státu brát žádné peníze“ zaznívala v rozhovorech velmi často.

„Já mám placenou práci. Od státu jsem nikdy nebral nic kromě těch začátků v SIP – oni mi pomohli s bydlením a s nábytkem a tak.“ (Bilal)

„Taky jsme měli velkou pomoc od státu, dali nám takové virtuální peníze, skoro 200 tisíc. Koupili nám ledničku, pračku, myčku, žehličku, sušák, nádobí... Když jsme přijeli do ČR, neměli jsme vůbec nic.“¹³ (Tanya)

„Není to žádná sláva, ale není to špatné, až bude moci po mateřské pracovat i žena, bude to hned lepší. Nechci žádné sociální dávky, to je morální záležitost. Když jsem šel na úřad práce, tak jsem hned dostal práci. Můj plat pokryje nájem a jídlo a z mateřské platíme ten zbytek.“ (Javier)

---

¹³ S největší pravděpodobností odkaz na výše zmíněný princip oprávněných výdajů.

Jako nejdůležitější doplňkový zdroj příjmů vedle svého platu uvádějí respondenti nejčastěji materiální podporu poskytovanou v rámci SIP (tj. opět v rámci výše zmíněných oprávněných výdajů). Velmi často zmiňují také podporu od své krajanské komunity – někteří říkají, že materiální podpora od přátel, například v podobě potravin, je pro ně příjemnější a přijatelnější než žádání o dávky. O tom, jak je pro ně důležitá finanční pomoc ze strany rodiny a přátel, kteří také žijí v Česku, mluví například Tamara a Rayna. Upřesňují, že pokud je potřeba, mohou jim jejich blízcí poskytnout peníze, sehnat jídlo nebo jiné materiální vybavení.

Posledním tématem, které v rozhovorech o ekonomických aspektech integrace vyplouvalo na povrch velmi často, byla dezorientace v českém systému sociálního zabezpečení. Jasně se ukazuje, že v tomto prostředí uprchlíci tápou – zda více, nebo méně, záleží pochopitelně hlavně na tom, jakou dobu už v Česku strávili. Všichni naši respondenti se nicméně shodují na tom, že sociální systém pro ně přinejmenším zpočátku byl velmi nepřehledný a podle svých slov neměli dostatek informací, s jejichž pomocí by se v něm mohli zorientovat. Někteří uvádějí, že o určité finanční benefity přišli jen proto, že nevěděli, kdy a jak o ně mají požádat.

Výzkum dále ukázal, že stejně jako u ostatních oblastí integrace hrají i při orientaci v systému sociálního zabezpečení zcela klíčovou roli pracovníci specializovaných nevládních organizací (nejčastěji zmiňovanou byla znovu OPU). Ty svým klientům poskytují rady a snaží se je v celém sociálním soukolí navigovat. Zároveň ale vychází najevo, že podobné druhy asistence mají své limity: z více důvodů, především kapacitních, zkrátka není možné, aby nevládní organizace zajistily osobní doprovod cizinců na všechny úřady, které je potřeba navštívit. Výsledkem této chybějící osobní podpory je stres a pocit ztracenosti. Tento problém podle našich poznatků neřeší ani k tomu určené integrační kurzy, které mají za úkol nově příchozí v systému české státní zprávy zorientovat (viz níže).

„Já nevím, jak fungoval ten integrační plán, já jsem neměl možnost čerpat ty peníze, co jsem potřeboval. Nebylo mi jasné, co si můžu koupit, tak jsem si vyžádal ten papír, kde bylo uvedeno, kolik peněz na co můžu čerpat, ale pracovnice mi nedovolila si to ofotit, že je to ‚interní dokument‘. Takže jsem prostě neměl přehled, jak to můžu využívat.“ – „Chtěl jsem jízdní kolo, tak jsem ho dostal, koupilo se z toho plánu, ale vyčerpal jsem tím všechny peníze na cestování a už mi pak odmítli všechno proplatit, což bylo náročné, když jsem dojížděl každý den z Ústí do Prahy do práce. Nikdo mě neupozornil, že tím nákupem toho kola to všechno vyčerpám.“ (Jurij)

6. Vzdělávání, školství

Vzdělávání hraje pro děti uprchlíků při jejich začleňování do přijímající společnosti nezastupitelnou roli. Zcela zásadním způsobem předurčuje rozsah jejich osobnostního rozvoje, perspektivu dobrého zaměstnání a s ním spojené sociální mobility. V neposlední řadě poskytuje těmto dětem jedinečnou možnost včasného začlenění do skupiny jejich vrstevníků (struktury, kterou sociologie označuje jako sociální síť). Úroveň vzdělání do značné míry determinuje, zda a v jakém rozsahu budou děti uprchlíků v budoucnu participovat na společenském dění a jak pozitivně budou vnímáni ze strany místních. Bez plnohodnotného vzdělání je zkrátka úspěšné společenské začlenění mladých lidí z rodin uprchlíků sotva představitelné.

Globálně vzato je naneštěstí právě přístup ke vzdělávání – bez ohledu na to, že se jedná o jedno z elementárních lidských práv – jedním z nejslabších míst uprchlické integrace. Pro představu: v roce 2017 školu nenavštěvovala více než polovina všech dětí s uprchlickým mandátem UNHCR – 4 miliony z celkových 7,4 milionu.¹⁴ Naprostá většina těchto dětí (a uprchlíků obecně) se nachází v rozvojových zemích. Situaci v **České republice** je potřeba vnímat spíše v kontextu obdobně vyspělých států EU, případně OECD. České zákony garantují nejen držitelům mezinárodní ochrany, ale i žadatelům o ni, **rovný přístup ke vzdělávání**, a to od základního až po vysokoškolské. Podle § 16 školského zákona lze kromě toho pro uvedenou skupinu jakožto žáky se speciálními vzdělávacími potřebami uplatnit také **podpůrná opatření**, mezi něž patří mj. příprava individuálního vzdělávacího plánu či využití tzv. asistenta pedagoga. Obecně vzato se vzdělávání dětí uprchlíků týká relativně velmi malého počtu lidí. Pro ilustraci uvedme, že ve školním roce 2019/2020 jich navštěvovalo mateřské, základní a střední školy pouze 450. Individuální integrační plán v rámci SIPu byl v roce 2020 vypracován pro 28 dětí z rodin držitelů mezinárodní ochrany.¹⁵

Respondentů jsme se ptali na to, jakou mají oni sami, případně jejich děti, zkušenosti s českým vzdělávacím systémem, jakým hlavním překážkám při začleňování do vzdělávacího systému čelí a jaká podpora jim byla poskytnuta.

Z respondentů, kteří jsou předmětem této studie, má zkušenost s českým školstvím jenom část, a to skrze své děti. Vlastní zkušenost má pouze Nadia, která v Česku dříve chodila na základní školu a nyní navštěvuje gymnázium. Stejně jako jiné děti žadatelů o azyl i Nadia měla na začátku odklad a chodila do nižší třídy, aby dohnala češtinu – stejnou zkušenost

---

¹⁴ World Migration Report 2020. International Organization for Migration (IOM), 2019, s. 193.

¹⁵ Integrace držitelů mezinárodní ochrany v ČR (výzkumná zpráva). Člověk v tísni, 2022.

mají i děti Sahar. Obě ženy se shodují na tom, že odklad dětí v jejich studiu hodně zbrzdí. „*Tenkrát mi to nevadilo, protože bylo vše nové, ale dnes si říkám, že už jsem vlastně mohla maturovat.*“ (Nadia). Sahar a další rodiče často zdůrazňují, že jejich děti se naučily česky velmi rychle a že jazyková bariéra ve škole je problém pouze v případech, kdy učitelé nevyjdou dětem vstříc.

Většina rodičů zmiňuje v komunikaci se školou spíše problémy. Ve dvou případech bylo nutné vystřídat dvě nebo tři základní školy, než se našla taková, kde se děti cítily bezpečně a mohly tam normálně fungovat – tuto možnost, tedy střídat více škol, ale mají pouze rodiny v Praze nebo větších městech. Z výpovědí vyplývá, že rodiče často nevědí, na koho by se při výběru školy a řešení případných problémů měli obracet – občas sice komunikují s pracovníky v oblasti nevládního sektoru, ale obecně postrádají informace o tom, které konkrétní organizace se na téma vzdělávání dětí uprchlíků specializují. Podle svých slov ve výsledku získali dojem, že situaci svých dětí musí vyřešit sami.

„*Pro mladšího syna je to ale těžší, v Sýrii by chodil do druhé třídy, v Česku ho dali o rok níž. Neumí tolik dobře anglicky a česky se snaží. Ve škole se k němu chovají rasisticky, už jsem řešila i s ředitelkou. Na syna to má velký dopad. Situace dospěla tak daleko, že nechce chodit do školy, utíká z ní, dokonce se začal pomočovat. Ředitel se sice pokoušel situaci vyřešit, ale myslím, že třídní učitelka vůbec nechápe synovu situaci, spíše ignorovala, co se mezi spolužáky děje. Když byla distanční výuka, syn byl šťastný.*“ (Hanan)

„*Děti nemají problém s jinými dětmi. Děti mají problém se špatnými učiteli. Ti učitelé nechtějí být součástí nějaké mezinárodní komunity, oni chtějí učit jenom české děti.*“ (Tin)

„*Můj mladší syn se narodil tady, ale obě moje děti měly špatnou zkušenost s tím, jak se k nim ve škole stavěli. Prostě náš status, cizinci, uprchlíci, je tam překážka.*“ (Tin)

V situaci, kdy rodiče žádali o pomoc pro své dítě, například ve formě doučování, se někdy nedočkali nebo to trvalo velmi dlouho, protože neziskové organizace nemají dostatek kapacit na to, aby tyto potřeby pokryly.

Například Zaw mluví o tom, že nemůže sehnat školu pro prostřední dceru. Přihlašovali se do všech škol v okolí, ale všude je odmítli kvůli tomu, že nemají místo nebo nemohou vzít dítě, které neumí česky. Poslednímu vysvětlení Zaw nevěří. Říká, že české rodině by se tohle nejspíš nestalo. Další z dotazovaných, Hanan, zmiňuje, že má se školami dobré i špatné zkušenosti. Jako příklad té horší uvádí situaci své dcery, která už před rokem a půl žádala o jazykový kurz, ale stále se jí nepodařilo zapsat.

7. Jazykové vzdělávání

To, jak dobře cizinci ovládají jazyk státu, do kterého přicházejí, bývá často považováno za jeden z hlavních, ne-li vůbec nejdůležitější aspektů jejich integrace, a to jak z pohledu jich samotných, tak přijímající společnosti. Podobně, jako je tomu u řady dříve zmíněných indikátorů, také jazyková kompetence je úzce propojena s celou řadou dalších oblastí integrace. Čím lépe cizinci ovládají jazyk majority, tím lepší mají předpoklad pro veškerou sociální interakci, orientaci a fungování v novém prostředí, přístup ke zdravotní péči, získání zaměstnání odpovídajícího jejich reálné kvalifikaci a dovednostem, sehnání důstojného bydlení či zajištění kvalitního vzdělání pro své děti. Zapomínat nelze ani na fakt, že dosažení určité jazykové úrovně představuje v mnoha zemích, Českou republiku nevyjímaje, jednu z podmínek pro získání státního občanství.

Možnosti, které se v České republice nabízejí držitelům mezinárodní ochrany (nikoliv ovšem, jako je tomu například u vzdělávání, žadatelům), jsou poměrně široké. Dle azylového zákona (§ 68) je lidem z této skupiny v rámci SIPu nabízen **bezplatný kurz českého jazyka v rozsahu 400 hodin**. Realizaci výuky zajišťuje na základě víceleté smlouvy s MŠMT Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ). Větší část kurzů probíhá v integračních azylových střediscích. Nárok na účast mají všichni držitelé mezinárodní ochrany včetně školou povinných dětí. Flexibilitu kurzů zvyšuje fakt, že jejich trvání není limitováno účastí v SIPu, tzn. 12 měsíci. Kromě kurzů organizovaných AUČCJ mohou držitelé azylu a doplňkové ochrany (někdy spolu s dalšími kategoriemi migrantů) využít také separátní výuky zajišťované **v centrech na podporu integrace cizinců** nebo kurzů pořádaných některými **nestátními neziskovými organizacemi**, jako např. OPU.

Respondenti byli dotazováni na to, jaké absolvovali kurzy, kde o nich získali informace, zda se na nich naučili to, co potřebovali, a také zda jim jazyková bariéra nadále v životě v ČR překáží.

Pokud jde o výše zmíněný nárok na bezplatný jazykový kurz v rámci SIP v rozsahu 400 hodin, všichni respondenti věděli, že mají nárok na 400 hod. v rámci SIP, ale ne všichni tuto možnost vyčerпали do konce. Hlavní bariérou, proč kurz nedokončili, byl většinou nedostatek času – potřebovali začít co nejdříve pracovat a od určité chvíle nadále nemohli na kurz ve stanovený čas docházet.

„Já tu teď sedím a mluvím s vámi, ale když jsem pracoval na stavbách, tak jsem vůbec neměl energii si takhle sednout. A vést nějakou zdvořilou konverzaci, to bych vůbec nezvládl.

Taková práce člověka fakt odpojí od všeho, já jsem měl jenom práci a domů. Neměl jsem prostě energii se učit ten jazyk.“ (Ernest)

„Na začátku jsem chodil do kurzu češtiny přes OPU a potom, když jsme získali pobyt, máme nárok na 400 hodin češtiny, což jsme začali v Ústí, pak přišla pandemie, teď nám zbývá 300 hodin, ale paní učitelka teď může pouze po čtvrté hodině, to je pozdě, je to neefektivní.“ (Halim)

Většina respondentů ví také o nabídce dalších kurzů češtiny od neziskových organizací nebo v integračních centrech. Samotná nabídka kurzů se z tohoto pohledu zdá dostatečná. Přesto lze identifikovat hned několik bariér, které držitelům mezinárodní ochrany v efektivním zvládnutí češtiny brání. Zdaleka nejde jen o výše nastíněný nedostatek času související se zaměstnáním. Rozhovory například ukazují, že v případě úplných začátečníků, a zejména těch, kteří pocházejí z neslovanského jazykového prostředí, může být velmi problematické, když jim někdo vysvětluje gramatiku jednoho cizího jazyka v jiném cizím jazyce. Například Rayna zmiňuje, že má dobrou zkušenost s kurzy a učitelé byli dobří, ale narážela na to, že by potřebovala gramatiku vysvětlovat v arabštině, a to samozřejmě nikdo neuměl. Čeština je pro ni velmi těžký jazyk a pořád je to pro ni velký problém.

Tuto bariéru snáze překonají děti, pro dospělé je nicméně takováto situace velmi náročná a evidentně představuje rovněž značný nápor na psychiku. Pocit selhání a s tím související stres vede u mnoha lidí z této skupiny k tomu, že se při studiu češtiny spokojí s úrovní, kterou považují za dostačující, anebo jej rovnou vzdají. Další překážku představuje prostý fakt, že mnozí cizinci nemají pro studium jazyka dostatečnou motivaci – na pracovišti se s Čechy nesetkávají a češtinu zde jednoduše nepotřebují.

V souvislosti s motivací je nakonec potřeba zmínit ještě významný rozdíl mezi držiteli azylu na jedné straně a lidmi s udělenou doplňkovou ochranou na straně druhé – u prvních, jimž byla udělena ochrana na dobu neurčitou, je vůle naučit se jazyk přijímající společnosti o poznání větší než u „doplňkářů“, kteří o svůj status mohou teoreticky přijít v horizontu pár let či měsíců.¹⁶

Rozhovory ukazují, že sami uprchlíci vnímají jazykovou bariéru ve vztahu k Čechům velmi různě. Část respondentů uvedla, že neznalostí místního jazyka trpí a že jim tato okolnost

---

¹⁶ Nižší motivaci učit se česky lze pozorovat také u žadatelů. Těm se základní kurzy nabízejí od prvního dne pobytu v PoS a rovněž v PŘS Zastávka.

velmi komplikuje život. Na druhou stranu však zvláště ti, kteří žijí ve větších městech a mají tam svou komunitu, slabou znalost češtiny za velký problém nepovažují.

„Já jsem se v kempu spřátelil s dalšími žadateli o azyl. A mezi námi se budovala společná nechuť vůči Čechům a češtině, protože všechny situace, kdy jsme se s tím setkali, byly nepříjemné. Takže se mi ze začátku ani nechtělo učit česky.“ (Anton)

„Ještě jsem navštěvovala jeden kurz češtiny od OPU, dokončila jsem to, dostala jsem certifikát, A1, ale kurz nemůžu doporučit. Mohla jsem komunikovat i bez jazyka! Cítím člověka a jeho energii. Bariéra není jazyková... V zařízení nepotřebuju češtinu, integrace začala na kurzu masérství, kde jsem cítila vřelost, teplo, byli tam Češi.“ (Nina)

8. Společenská a politická participace

Integrace je dvoustranný proces, vyžadující určité úsilí jak od migrantů samotných, tak od přijímající společnosti. Integrační politika státu by ideálně neměla opomíjet roli a zodpovědnost občanů, měla by podporovat občanské iniciativy a přispívat k vytváření přívětivého společenského prostředí bez xenofobie a diskriminace. Zapojení držitelů mezinárodní ochrany do veřejného dění (nevyjímaje ani podíl na tvorbě politik, zaměřených na jejich integraci) může na druhé straně významně přispět k tomu, aby jejich začleňování probíhalo bezproblémově a efektivně.

Za hlavní nástroj pro aktivizaci většinové společnosti v procesu integrace můžeme určitě označit **osvět**. Realita v ČR je taková, že stát přenáší prostřednictvím evropských i národních dotačních titulů převážnou část zodpovědnosti za osvětovou činnost na poli integrace na **neziskové organizace**. Z aktuálních či nedávných osvětových kampaní můžeme uvést třeba projekty (Dez)informace či Jako Ty, realizované Integračním centrem Praha, respektive organizací Meta, o. p. s. Mezi hlavní nástroje zaměřené na samotné migranty – držitele mezinárodní ochrany – patří zejména **mentoring** a **dobrovolnictví**. Nejen odpovědi našich respondentů, ale i další dostupná data (průzkumy veřejného mínění) v každém případě naznačují, že v „budování mostů“ mezi držiteli mezinárodní ochrany a většinovou společností je v Česku ještě rozhodně na čem pracovat.

Respondenti v této oblasti mluvili o tom, jak tráví v Česku svůj volný čas, do jakých aktivit mimo práci se zapojují, jak vnímají svou pozici mezi Čechy a v české společnosti a jaké hlavní překážky vidí ve svém začlenění do místní komunity.

Z rozhovorů vyplývá, že jak konkrétní způsoby, tak míra, v jaké se humanitární migranti zapojují do společenského dění, závisí primárně na dvou faktorech. Prvním je vcelku

očekávatelně délka jejich dosavadního pobytu v ČR. Za druhé je pak klíčové, z jaké země pocházejí. Pro lidi z Ukrajiny nebo Ruska je obecně jednodušší najít si zde přátele a sami zmiňují, že život v Česku poměrně rychle pochopí, protože není tak odlišný od toho, co znají z domova. Lidé z Blízkého východu mají sice větší problém najít si přátele mezi Čechy, ale necítí se tím většinou nijak zásadně omezení a přátelské vazby nacházejí v rámci své komunity. Nízká participace na životě v Česku je problematická hlavně pro žadatele z jichovýchodní Asie (např. Barma) – ti si připadají osamělí, nejvíce zdůrazňují, že nemají dostatek informací, neorientují se, nedokážou se domluvit a často čelí pocitu vlastního selhání z toho, že měli něco dělat jinak a že nejsou v integraci úspěšní. Tento pocit selhání pak vede k tomu, že se stáhnou a o další kontakty se již nepokoušejí.

Obecně většina respondentů ale uvádí, že má mezi Čechy přátele. Mezi nejčastější místa setkávání a navazování vztahů patří pracovní kolektiv a sousedé. Jako jednu z bariér navazování kontaktů respondenti často uvádějí nedostatek času. Velmi důležitou roli hraje také neznalost češtiny: například Alan zmiňuje, že se zatím baví hlavně s lidmi, kteří mluví jeho jazykem, protože jazyková bariéra je mu nepříjemná a hodně se mezi Čechy stydí. Podobně se vyjadřuje také Zaw. Čeština pro něj podle jeho slov zůstává neproniknutelným jazykem a cítí, že ho to velmi limituje jak na úřadech, tak při navazování přátelských kontaktů.

Ačkoliv se to na první pohled může zdát zvláštní, rozhovory poměrně jasně ukázaly, že nízká úroveň společenské participace držitelů mezinárodní ochrany souvisí i s jejich životem v některém z pobytových středisek. Vysvětlení je ale poměrně jednoduché: celková zkušenost integrace a na ni navázaná touha a ochota se zapojovat do života české společnosti je ve většině případů velmi zásadně ovlivněna prvními měsíci života v Česku. Právě ty ovšem respondenti strávili v pobytovém středisku – a jak bylo zmíněno v kapitole věnované tématu bydlení, jejich zkušenost s tímto typem zařízení je téměř výhradně negativní. Je tedy nutné zdůraznit, že podmínky v pobytových střediscích do jisté míry určují to, jak se budou lidé k celému integračnímu procesu nadále stavět.

„Ono je to vlastně vtipné už, protože já na to teď vzpomínám jako na vězení, jako na takový koncentrační tábor“ (...) Já si vzpomínám, v tom táboře a v těch podmínkách, ta špatně placená práce, my jsme vlastně začali nesnášet Čechy a všechno, co souvisí s Českem. Protože ty vzpomínky na tu ostrahu tam nebo vzpomínky na Úřad práce... to jsou vzpomínky na to, jak byl někdo nepřátelský. A je pak složité prostě věnovat tomu energii a učit se nové věci a jak co chodí, když vlastně z toho máš jenom ty nepřátelské vztahy.” (Ernest)

„Kdyby se mě zeptali, jak tady žít, poradila bych, abyste nikdy nežili v zařízení, kde žiju já. Tady se zlomí i silný člověk. Tady není možná adaptace nebo integrace, tady je to spíš o přežití.“ (Nina)

Většina respondentů necítí nějaké specifické bariéry, co se týče volnočasových aktivit – kromě těch, které platí obecně, například nedostatek času.

„Bohužel, to nám opravdu chybí, nemůžeme najít takové kamarády jako na Ukrajině. Správné kamarády máme na Ukrajině, tady ne. Máme známé, moc s nikým nekamarádíme. Máme jednu takovou rodinu, se kterou trávíme čas, to jsou Ukrajinci. Máme také dobré sousedy, děti si spolu hrají, nevadí jim, že jsme cizinci. Nemůžeme najít ty kamarády, nemáme čas, hodně pracujeme nebo trávíme čas s rodinou.“ (Tanya)

Co se týče politické participace, rozhovory ukázaly, že většina respondentů o ni nemá zájem. V některých případech je důvodem to, že utekli před velmi špatnou politickou situací doma a bojí se o tomto tématu obecně mluvit. Případně jsou politickými tématy unavení. Jindy zkrátka pro jakoukoliv angažovanost v této sféře nemají motivaci a energii. Pouze ve dvou případech respondenti projevili aktivní zájem o zapojení do politického dění – podle svých slov by sice chtěli sdílet vlastní zkušenosti a mluvit s Čechy o tom, co se děje v jejich zemích (Kuba, Rusko), ale cítí, že to nikoho příliš nezajímá a že nemají možnost, jak se zde zapojit do diskuze například formou veřejného vystoupení nebo aktivní participací v nějaké debatě.

Závěry

Pokusíme-li se na základě provedených rozhovorů zhodnotit, jak uprchlíci – držitelé a žadatelé o mezinárodní ochranu – vnímají své přijetí a proces integrace v Česku, získáme smíšený obraz. Na jedné straně z výpovědí vystupuje řada pozitiv. Lidé, kteří zde hledají nebo již našli ochranu před pronásledováním a násilím, si na životě v Česku chválí mimo jiné kvalitní (a jak sami někdy podtrhávají, bezplatnou) zdravotní péči, komfortní soukromé bydlení anebo možnosti pracovního uplatnění. Mnozí oceňují některé formy asistence, kterých se jim dostalo bezprostředně po jejich příjezdu, respektive po podání žádosti o udělení ochrany. Veskrze pozitivní ohlasy má skromná, ale přesto nenahraditelná materiální pomoc, která jim do začátku jejich nové životní etapy byla nabídnuta v rámci Státního integračního programu. Vesměs kladné jsou také ohlasy na podporu ze strany sociálních pracovníků, byť zde evidentně záleží na tom, který konkrétní pracovník je komu přidělen.

Analýza jednotlivých oblastí integrace ovšem zároveň odhalila, že v procesu včleňování humanitárních migrantů do širší společnosti existuje i řada úskalí a systémových nedostatků. Jedním z problematických témat, které se vine prakticky všemi probranými tématy, od bydlení až po společenskou participaci, je **jazyková bariéra**. Dotazovaní znovu a znovu v rozhovorech uvádějí, kdy a jak jim neznalost češtiny zkomplikovala život – ať už to bylo při shánění zaměstnání, u lékaře, nebo při pokusech navázat neformální kontakty se sousedy v místě jejich bydliště. Nejfatálnější dopady má jazyková bariéra na ty, kdo přicházejí z kulturně vzdálenějšího prostředí. Některým z respondentů (Zaw, Bilal) se překážku jazyka podařilo alespoň částečně obejít, a to skrze napojení na krajanskou komunitu. Nejlépe je tento mechanismus vidět na příkladu hledání zaměstnání, kdy nedostatečná znalost jazyka *de facto* „nasměruje“ migranty do sektorů, ve kterých již mají silné pozice jejich krajané a kde tedy češtinu téměř nebo vůbec nepotřebují. (Nabízí se však otázka, zda v takovém případě ekonomická pozitiva převažují nad negativem v podobě oslabené integrace, která již postrádá jazykový rozměr.)

Minimálně stejně často zmiňovanou bariérou integrace, jako je ta jazyková (a ve srovnání s ní hůře překonatelnou), je **špatná orientace v českých institucích a v systémových pravidlech**. V zaznamenaných výpovědích se nesčetněkrát opakuje frustrace z nedostatku informací – o sociálních benefitech, o možnostech umístění dětí do škol, o uznávání diplomů, o rekvalifikačních kurzech, o zdravotním pojištění a mnoha dalších otázkách. S poukazem na provedený výzkum můžeme konstatovat, že žadatelé a držitelé mezinárodní ochrany leckdy nedokážou nabízené služby využít nikoliv z důvodu jejich nedostatečné nabídky, ale prostě proto, že jim o nich nikdo neřekl – přinejmenším ne dostatečně srozumitelně a ve chvíli, kdy by to oni sami nejvíce potřebovali. Neziskové organizace dokážou tuto mezeru zaplnit jen zčásti, v mezích svých kapacit. Motiv špatné orientace v pravidlech se nicméně v průběhu výzkumu neobjevil pouze na straně samotných cizinců. Stojí rozhodně za pozornost, že v normách, a to zejména těch zákonných, nezřídka tápou i Češi – perfektním příkladem je v tomto ohledu třeba neznalost relevantní pracovní legislativy (a co je horší, i nezáměr o ni) na straně mnohých zaměstnavatelů.

S výše popsaným tématem dezorientovanosti a pocitu ztracenosti úzce souvisí problém **psychického zdraví**. I tento motiv se v rozhovorech objevoval opakovaně a někdy v nečekaných souvislostech. Připomeňme například výpovědi o psychickém náporu, jaký může způsobit bezmocnost tváří v tvář neuznané kvalifikaci a následným profesním propadem o několik příček níže, anebo o stresu, který uprchlíci (zejména ti v dospělém věku

a s jiným než slovanským původem) zažívají, když se při svém často enormním pracovním vytížení mají naučit cizí jazyk. Největší výpovědní hodnotu mají ale pochopitelně hlasy zprostředkované v kapitole o zdraví a zdravotní péči. Odborná psychiatrická a psychologická pomoc patří k Achillovým patám zdejšího systému přijímání a integrace uprchlíků. Předkládaná studie tento fakt nejen jednoznačně potvrzuje, ale také naznačuje, jaké kontury by měla mít náprava: klíčovým systémovým nedostatkem je nedostupnost odborné péče v momentě, kdy je jí nejvíc zapotřebí – v první fázi pobytu uprchlíků, tedy těsně po jejich žádosti o udělení ochrany, v době, kdy nemají bydlení, neznají jazyk a cítí se zcela ztracení. Kapacitám vyčleněným pro samotnou péči by v ideálním případě měly odpovídat i kapacity v oblasti tlumočnických služeb.

Pokud bychom na základě našich poznatků měli zformulovat další doporučení směrem ke zlepšení systému přijímání a integrace uprchlíků, pak by určitě bylo chybou opomenout problém **životních podmínek ve vybraných zařízeních SUZ**. Rozhovory ukazují, že obzvláště traumatická je pro uprchlíky zkušenost s pobytovým střediskem v **Kostelci nad Orlicí**. Je potřeba si uvědomit, že nejde jen o jednu z mnoha etap integračního procesu. Z posbíraných výpovědí, v nichž se lidé k zážitkům z kosteleckého střediska vracejí opakovaně a v souvislosti s celou řadou dalších témat, jasně vyplývá, že právě zkušenost z tohoto prostředí do značné míry určuje, jak se budou později stavět k procesu integrace jako k celku.

Úspěšnost začlenění uprchlíků – držitelů mezinárodní ochrany – do většinové společnosti přesto nebývá předurčena jedním jediným faktorem, jediným momentem, jediným zážitkem. Aby byla integrace efektivní jako celek, musí být efektivní ve všech stěžejních oblastech počínaje bydlením přes osvojení jazyka až po společenskou či politickou participaci. Ale přesto je nasnadě otázka – jsou některé oblasti důležitější než jiné? Tato studie naznačuje, že přinejmenším z pohledu samotných aktérů, tedy uprchlíků, tomu tak je. Většina z nich ve své integraci spatřuje dva zásadní mezníky: zaprvé **vlastní bydlení** a za druhé **práci**, respektive s ní spojenou finanční soběstačnost. U obou přitom zdůrazňují nedocenitelnou roli své **komunity**. Často jsou to právě krajané, příbuzní nebo přátelé, kdo jim pomáhají zaměstnání i samostatné bydlení nalézt. Význam krajanských komunit, jež uprchlíkům poskytují pocit sounáležitosti a v celé řadě situací do značné míry suplují roli státu, je ve světle našich poznatků opravdu těžké přecenit. Všechny tyto tři integrační „pilíře“ (bydlení, práce, komunita) je nutné chápat jako úzce propojené: podobně jako bez trvalého zaměstnání lidé těžko udrží soukromý byt, bez komunity někdy jen s obtížemi nacházejí samotnou práci. Analogické vazby samozřejmě existují i mezi dalšími sférami

integrace. Očima samotných uprchlíků nicméně žádná z nich není tak důležitá, jako mít co nejdříve po svém příjezdu do nové vlasti kde bydlet, vydělat si na sebe a – zjednodušeně řečeno – mít si s kým promluvit.

Základní použitá literatura

Making Integration Work: Refugees and others in need of protection. OECD Publishing, Paris, 2016.

Elena Fiddian-Qasbiyeh, Gil Loescher, Katy Long a Nando Sigona (eds.). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies.* Oxford University Press, 2014.

Elizabeth Mavroudi a Caroline Nagel. *Global Migration: Patterns, processes, and politics.* Routledge, 2016.

Khalid Koser. *International Migration: A Very Short Introduction.* 2. vyd. Oxford University Press, 2016.

The European benchmark for refugee integration. Evaluation 1: Comprehensive report. Warsaw: Institute of Public Affairs, 2019.

The European benchmark for refugee integration. Evaluation 2: Comprehensive report. Warsaw: Institute of Public Affairs, 2022.

Working Together for Local Integration of Migrants and Refugees. OECD Publishing, Paris, 2018.

World Migration Report 2020. International Organization for Migration (IOM), 2019.

World Migration Report 2022. International Organization for Migration (IOM), 2021.